

Drugi svjetski rat na Balkanu

Alfred J. Rieber, *Storms over the Balkans During the Second World War*, Oxford University Press 2022, 320 str.

Alfred J. Rieber (Mount Vernon, New York, 1. X. 1931) danas je jedan od dobro najstarijih, profesionalno najiskusnijih, a istovremeno i vjerojatno najproduktivnijih povjesničara u sve brojnijoj zajednici profesora emeritusa (*University of Pennsylvania* i *Central European University*). Iznimni su i vremenski i prostorni rasponi njegovih istraživačkih interesa od ranoga novog vijeka do suvremene povijesti. Ipak, Euroazija od Atlanskog do Tihog oceana te od Sjevernog ledenog mora do Mediterana preferirani je okvir njegovih studija. One se ne ograničuju ni na jednu historiografsku disciplinu, a inter- i transdisciplinarno otvorene su spram više njih. Neovisno o svim inovacijama prema kojima je otvoren, njegove studije uvijek je moguće čitati i kao najbolju historografiju rankeovske provenijencije. Tome pridonosi i njegov bogati jezični izričaj, što postiže uvelike zahvaljujući i vrlo odnjegovanom stilu. Stoga je svaka njegova knjiga u nizu proteklih godina, pa tako i ova, svojevrsan događaj.

Koliko god težište njegovih interpretacija bile države, nacije, kulture, društva i zajednice, tj. kolektivni agensi, u pravilu ga istovremeno zanimaju individualni akteri zbivanja, odnosno, procesa trajanja i promjena u njima (*leaders*). U opreci spram njegova višedesetljetnog istraživanja ruske i sovjetske povijesti, moderna povijest Balkana općenito, u Drugome svjetskom ratu i poraću posebno, samo prividno se čini marginalnom u bilo kom širem referentnom kontekstu pa je time intrigantnije propitati zašto se posvetio ovoj temi, kako je to radio i kakvi su spoznajni učinci, prema mišljenju ovog prikazivača.¹ Ovoj knjizi prethodi djelo koje je također izazvalo interes među onima koje specijalistički i znanstvenopopularno zanima euroazijska problematika, a to je *The Struggle for Euroasian Borderlands. From the Rise of Modern Empires to the End of the First World War* (Cambridge University Press, 2014).² Dužna pažnja u njoj je posvećena problematikama srednjo- i jugoistočnoeuropskih pograničja koja su se u osnovi zaoštrene ponovo konfliktno

¹ Kao što i sam Rieber kaže na str. V i VI svoje knjige, profesor Jiří Musil, on i ja smo na doktorskom kolokviju Comparative History of Eastern, Central and Southeastern Europe na History Department of the Central European University, zajedno s doktorandima, ulagali veliki napor da „decentriramo“ nacionalne *grand narratives* i otvorimo mogućnosti drugačijih istraživačkih prisupa tradicionalnim nacionalnim agendama. U tome je određenu ulogu imao i istraživački projekt *Triplex Confinium*, inicijalno utemeljen suradnjom sveučilišta u Zagrebu, Grazu i CEU. Vidjeti, također: „Reconstructing border societies on the *Triplex Confinium* in the 20 th Century“, u: *Zbornik Drage Roksandića* (ur. Damir Agičić, Hrvoje Petrić i Filip Šimetin Šegvić), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2019, 97–113. Ovaj je Rieberov članak važan i za bolje razumijevanje knjige koja je predmet ove ocjene.

² O toj knjizi i u povodu te knjige dva puta sam pisao, što je relevantno za ovaj prikaz: Drago ROKSANDIĆ, „Euroasiatic empires and global history. Roksandiæ legge Rieber“, *Storica. Rivista quadrimestrale*, 21/2015, br. 61–62, 219–230 i Alfred J. Rieber, *The Struggle for Euroasian Borderlands. From the Rise of Modern Empires to the End of the First World War* (Cambridge University Press, 2014), *Ekonomika i ekohistorija: časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša*, Vol. 12, No 1, 2016, 222–227.

otvorile u Drugome svjetskom ratu, s raspletima koje je čak i na početku tog rata rijetko tko očekivao. Bio je to nesumnjivo dovoljno jak poticaj napisati knjigu *Stroms over the Balkans During the Second World War*.

Konkretno, Riebera u ovoj knjizi zanimaju – logikom spomenutih ranijih istraživanja – prvo, „egzogene“ granice imperijalne moći europskih sila Zapada i Istoka te Sjedinjenih Američkih Država na europskom Jugoistoku, koje su se konfliktno konstituirale u razdoblju uoči, za vrijeme i nakon Drugoga svjetskog rata. Naime, novostvorena imperijalna interesna razgraničenja 1945-1948. bila su uvelike različita u usporedbi s onima koja su bila uspostavljena versailleskim mirovnim ugovorima! Statusi Velike Britanije i Francuske te Italije i Njemačke na europskom Jugoistoku stubokom su se mijenjali, češće slabeci nego jačajući, kao što su se mijenjali statusi Sovjetskog Saveza i Sjedinjenih Američkih Država, češće jačajući negoli slabeci. Konfliktne promjene tih statusa imale su tektonske učinke u tom prostoru kao cjelini.

Drugo, Riebera posebno privlače „endogene“ promjene – najčešće nasilne, „odozgo“ i „odozdo“ – koje su od 1939-1941. do 1945. balkanski krajolik učinile demografski, društveno, politički, gospodarski, kulturno uvelike drugačijim, nerijetko do neprepoznatljivosti. Treće, zanima ga u kakvu su međusobnom odnosu jedne i druge promjene, tj. one koje su učinci imperijalnih aspiracija i poduhvata te one koje su autohtonog podrijetla. Ljudska i materijalna cijena rata je u Albaniji, Grčkoj i Jugoslaviji bila nesumnjivo mnogo veća negoli u Bugarskoj i Rumunjskoj, koje su kao države promijenile ratujuću stranu kada je postalo izvjesno tko će biti pobjednici, ali i prilagodile se s manje ili više oklijevanja imperativima unutrašnjih promjena, koje su bile posljedica impostiranja sovjetske moći. Unutarnja raslojavanja i višestruki politički i vojni konflikti u Jugoslaviji, Grčkoj i Albaniji imali su vrlo različite zaplete i rasplete. Prividno najboljševizirani Narodnooslobodilački pokret, onaj u Jugoslaviji, konstituiravši se kao vlast, vrlo brzo se počeo udaljavati od sovjetskih uzora, definitivno 1948. godine, tražeći formule socijalizma na jugoslavenski način s podrškom i zadržkom zapadnih sila. Grčka je nakon iskustava s talijanskim fašistima i njemačkim nacistima bila previše važna u poslijeratnoj britansko-američkoj sigurnosnoj „arhitekturi“, da bi bilo tko osim njihovih klijenata vrlo različitih ratnih provenijencija mogao opstati na vlasti, neovisno o dubokim podjelama u grčkome društvu.

Pritom su granice država koje su postojale 1939-1941, kao što ističe Rieber, s pojedinačnim korekcijama prije i nakon završetka rata, u biti ostale versailleske! Najveće su korekcije bile ondje gdje Balkana zapravo nema, tj. na istočnoj obali Jadranskog mora, u jugoslavenskim federalnim državama / narodnim republikama Sloveniji i Hrvatskoj, od Tršćanskog zaljeva do dubrovačkog otočja. Za te se promjene izborilo „odozdo“, od kapitulacije Kraljevine Italije do kapitulacije Trećeg Reicha. Jugoslavenska armija ušla je u Trst 1. svibnja 1945, u Zagreb 8. svibnja i. g., a Dravu, tj. točnije, slovensko-austrijsku granicu, zaposjela je 15. svibnja. Dana 9. svibnja prisilila je na kapitulaciju njemačku grupu armija „E“, kojom je zapovijedao general-pukovnik Alexander Löhr.

Međutim, jugoslavenski je slučaj još više izniman po tome što su sile Trojnog pakta na Balkanu uništile jedino Jugoslaviju kao državu u travnju 1941. Izniman je i po tome što je savezničkom politikom bio zajamčen državopravni legitimitet Kraljevine Jugoslavije. Ipak, obnova je Jugoslavije postala moguća tek nakon što se na njezinu tlu razvio općejugoslavenski Narodnooslobodilački pokret. U njemu je premoćan bio utjecaj komunistički, koji su u njemu inače bili brojčana manjina. Jugoslavenski je slučaj poseban i po tome što se Jugoslavija u ratu, u kojem su komunisti nadvladali svoje vanjske i unutrašnje

protivnike, rekonstituirala kao federacija, što je jedini slučaj na čitavu Balkanu, iako su sve balkanske zemlje u različitim omjerima bile plurietničke pa i plurietnokonfesionalne.

Premda su hladnoratovske optike nametnule nerijetko pojednostavljene predodžbe o političkim realnostima poslijeratnih država na Balkanu, Rieber je posebnu pozornost posvetio „endogenim“ promjenama unutar pojedinih društava/država/nacija, imajući stalno u vidu „druge“, tj. susjedna društva/države/nacije i učincima „egzogenih“, imperijalnih aspiracija i intervencija. Jedino na taj način mogao je doći do zaključaka koji su bitni za njegov pristup, a to je da je svaka balkanska država, prije ili kasnije nakon 1945. godine, mijenjala svoj međunarodni položaj, približavajući se ili udaljavajući od hladnoratovskih polarizacija, ali ne uspijevajući pritom izbjeći promjenljivim klijentelizmima koje su svako pojedinačno društvo činili fragilnim iznutra i izvana.

Njegovu knjigu čine sljedeći dijelovi: „Introduction: The Region and the Leaders“ (1–31), „Part One: The Storms Break“ (35–177), „Part Two: Wind Rising from the East“ (181–261), „Conclusion“ (262–265), „Maps“, „Select Bibliography of Primary Sources“ i „Index“.

Za razumijevanje knjige bitan je „Introduction“, koji problematizira temeljne pojmove i s njima povezane probleme interpretacije, ali i regionalno vanjske aktere nezaobilazne u pristupu povijesti Balkana u navedenom razdoblju: „The Balkans as Region“ (1–2), „A Geography of Contrasts“ (2–4), „Irregular Warfare“ (4–7), „Kaleidoscopic Mix of Populations“ (7–11), „Prolonged State Building and Foreign Intervention“ (11–12), „The Austrians and Hungarians“ (12–16), „The Russians“ (16–22), „The Italians“ (22–24), „New Atmospheric Conditions“ (24–27), „Leadership“ (27–31). Na njemu ćemo se posebno zadržati.

„The Balkans as Region“ sadržava definiciju Balkana kao „historical region“, koji istražuje „focusing on the tangled political rivalries, culture clashes, and armed conflicts among the great powers and the indigenous peoples competing for influence and domination...“ (2). Problem je u tome što je svaka regija na različite načine povijesna, a nijednu ne čine samo „rivalries“, „clashes“ i „conflicts“, jer inače uopće ne bi ni postala „regija“. Izgleda da je Rieber za volju konvencija o Balkanu, balkanizmu i balkanizaciji, koje knjigu nužno čine prepoznatljivijom u međunarodnoj čitateljskoj publici, izbjegao upotrijebiti pojam višegraničja (*multiple borderland*). To je, naime, i u modernoj i u suvremenoj povijesti bitno obilježje područja u kojem je uvijek sporno gdje počinje i gdje prestaje Srednja Europa, gdje počinje i gdje prestaje Jugoistočna Europa te gdje počinje i gdje prestaje Mediteran, koji u ovom slučaju ima više svojih lica (Jadransko more, Jonsko more, Egejsko more, Mramorno more i Crno More). Pritom je samo Egejsko otvoreno prema Mediteranu, a sva druga su na različite načine, uvjetno, zatvorena. Jedina država, koja je u navedenom razdoblju i srednjoeuropska i jugoistočnoeuropska i mediteranska, bila je Jugoslavija, što je bilo izvorište njezine snage, ali i slabosti. Na kraju se upravo ta kompozitnost u njezinu slučaju 1991. godine pokazala fatalnom.

S druge strane, pojam „Balkan“ omiljen je izvan Balkana. Na samom Balkanu većine ga odbijaju, čak i ako priznaju da ondje ima nečeg što je za njih važno. Dovoljno je suočiti se s aktualnim kaosom u vezi s (ne)članstvom u Europskoj uniji ili u NATO-u pa da se shvati zašto svatko hoće distingvirati svoj položaj i status.

Rieber je nesumnjivo u pravu kada u svojoj „Geography of Contrasts“ govori o „sharp differences in topography that allows easy access to the region by external powers but that raises difficulties in subjugating the region and then imposing unity on it.“ (2) Ako je u

tom smislu moguće govoriti o razlikama uspoređujući Balkanski poluotok s Apeninskim i Pirenejskim, problem je u tome što nijedan narod u tom prostoru, s izuzetkom Hrvata, nije uspio povezati unutar vlastitih državnih granica mediteranske, alpsko-dinarske i panonske predjele. Drugima je alpsko-dinarska razdjelnica bila neprelazna (Bosna i Hercegovina, Srbija i Crna Gora, Kosovo i Albanija). Usporedljiva konfiguracija u Rumunjskoj bila je moguća samo zbog odredama Trianonskog mirovnog ugovora. U svakom slučaju, „geography of contrasts“ je na tom višegraničju bitna i u ratu i u miru.

„Irregular warfare“ u ranome novom vijeku je jedno, a u dvadesetom stoljeću nešto sasvim drugo. Ranovovjekovni „mali rat“ fenomen je pograničja i nakon 1699. godine predjeli, koji nisu u vojnokrajiskom statusu i koji su podalje od granice, sve manje ga poznaju. Nasilje koje proistječe iz raznovrsnih agrarnih odnosa, posebno onih koji se mogu povezati s „drugim kmetstvom“, bilo da potječe „odozdo“, sa strane podanika ili „odozgo“, sa strane zemljoposjednika ili državnih vlasti, ciklički reproducira obrasce nasilja u 16. 17. i naročito 18. stoljeću (urbarijalne regulacije), koji se vrlo teško mogu svesti na anarhičnu „hajdučiju“ ili nešto drugo tome slično. Nakon *Pax Ottomantica*, na europskom Jugoistoku prije svega u 17. stoljeću, raznovrsne promjene u agrarnim odnosima u Osmanskom Carstvu u 18. i 19. stoljeću multiplicirale su aktere i fenomene primjene nasilja, čineći teško raspoznatljivom granice između podanika i gospodara. Kako su potonji najčešće bili muslimani, a podanici češće kršćani negoli muslimani, agrarne bune u kasnije konstituiranim nacionalnim mitovima i historiografijama nerijetko dobivaju značenja koja izvorno nisu imale. U 19. i početkom 20. stoljeća nasilje (re)produciraju skupine koje su u osnovi plaćeničke i koje djeluju s ciljem da iznude promjene koje se redovito dovodi u vezi s različitim poimanjima „narodne volje“ ili „nacionalnih interesa“.

Kako sva društva, odnosno, države u ovoj „regiji“ između dva svjetska rata imaju ogromne agrarne većine, sva su opterećena agrarnom prenaseljenošću i sva imaju otvoreno pitanje agrarne reforme, a birokratske nacionalne države uvelike ovise o prihodima koje na ovaj ili onaj način potječu iz agrarne ekonomike, nasilja različitih provenijencija ima posvuda na pretek. Kada se tome doda da u brojnim slučajevima primjena nasilja ima etničku atribuciju, jasno je da je prostor za stabilnu parlamentarnu demokraciju, pravnu državu i vladavinu prava krajnje sužen, a odnosi patron-klijent, koji su uvijek zasnovani – u konačnici – na sili, neiscrpno izvorište svakovrsnih nevolja. Nakon što je postalo vrlo teško emigrirati u Sjedinjene Države pa i u više drugih država te nakon što je približavanje Drugoga svjetskog rata drastično promijenilo migracijske tokove, u svim ovim državama nasilja je bilo još više.

U Drugome svjetskom ratu mora se praviti razliku između „bandi“ i oružanih snaga okupacijskih i kolaboracijskih aktera (primjerice, domobranstvo i ustaška vojnica u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj), koji su mogli imati svoje „divlje“ izdanke, ali koji su se javljali u situacijama kada su to vlasti smatrale korisnim i isto tako nestajale kada to više nije bio slučaj. Nakon početka ustanka koji su inicirali komunisti, u kojem se mnogo toga dešavalo što je i danas predmet prijepora među povjesničarima i u javnosti, „gvozdena disciplina“ bilo je ono što je partizane isto tako činilo drugačijima od ostalih. Dakle, ratne zločine i druge oblike nasilja nad raznim kategorijama stanovništva u pravilu čine vojničke postrojbe koje su sve prije nego *irregulars*.

„Kaleidoscopic Mix of Populations“ nije fenomen Srednjega nego Ranoga novog vijeka i Modernog doba i prije svega je u vezi s imperijalnim strategijama demografskih promjena i, napose, kolonizacijom pouzdanih skupina, seljaka-vojnika, migranata

iz udaljenijih predjela (Nijemci, Slovaci, Grci i Cincari itd.) od kojih se očekivalo da unaprijede poljoprivredu, zanate, trgovinu itd. Tako je bilo s habsburške strane, a još su veće etnokonfesionalne promjene koje je manje više stalno vršila osmanska strana. Sve te skupine u pravilu su novostečeni status dobivale s najviših razina državne vlasti pa i nisu bile voljne socijalno se integrirati u prostoru naseljenja, nego su sustavno razvijale svijest o ovakvom ili onakvom „povlaštenom statusu“, što je lokalne zajednice antagoniziralo, a kasnije, s početkom procesa nacionalnih integracija, takve lokalne napetosti generaliziralo, pretvarajući ih u problem interetnokonfesionalnih odnosa.

Drugim riječima, „Prolonged State Building and Foreign Intervention“ bili su neizbježni. Promjene u međunarodnim odnosima od 1878. do 1945. silno su usložile razvoj građanskog društva na ovom razmeđu Srednje i Jugoistočne Europe te Mediterana, tako da su „radikalne transformativne ideologije“, s desna i lijeva, na sve strane imale otvorene prostore. Fašističke i nacističke strategije, s jedne strane i komunističke, s druge strane, bile su globalno projicirane pa su postajale tim utjecajnije u predjelima čije je bitno obilježje bilo da se svatko osjećao kao granica „nečega“ (katoličanstva, pravoslavlja, islama – za početak!) i da mu je dužnost da se svrsta tako da svoje privatne i/ili lokalne interese nacionalizira u klijentelističkom smislu i nametne ih drugima. Ova Rieberova knjiga obiluje primjerima kako je to sve gdje bilo.

Iako je liberalna paradigma posvuda na tom prostoru bila oslabljena ili poražena već prije početka Drugoga svjetskog rata, uvijek je bila aktualna prije svega zbog toga što su se s njome identificirale Velika Britanija i, naročito, Sjedinjene Američke Države. Američka komponentna je inače slabije zastupljena u ovoj knjizi, a nakon velikih poraza Crvene armije 1941. godine, tek s američkim ulaskom u rat, antifašizam je i u tim zemljama postao dobitnički izbor.

O svemu tome Rieber piše u knjizi koja je dragocjena i zbog toga što na znalački način uopćava ratno iskustvo toga marginalnog dijela Europe i omogućuje da se o njemu mnogo racionalnije razmišlja, odnosno, da djeluje kao svojevrsan katalizator u vremenu koje je na „Zapadnom Balkanu“ pa i cijelom „Balkanu“ sve prije nego vrijeme optimizma.

Autor tvrdi da su „vođe“ (*leaders*) – Mussolini, Hitler, Staljin, Tito i Churchill – „koncentrirale izvanredne ovlasti tijekom Drugog svjetskog rata. Njihove motivacije i odluke, njihova suparništva i međusobne interakcije te njihovi odnosi s burnim društvenim pokretima u regiji odjekivali su odjecima prošlosti čak i dok su se borili da prevladaju njezino nasljeđe. Pustili su vjetar i požnjeli vihor“ (str. 27). Iako je ovdje težište na onome što ih povezuje, Rieber dokazuje upravo suprotno, da je veličina njihova neuspjeha ili uspjeha u tome što ih je činilo različitim. Churchill je jedini koji je inkarnirao državnički kontinuitet u prvom i drugom svjetskom ratu. Mussolini i Hitler su uspjeli nakon što su debakl doživjele i liberalne i revolucionarne Italija i Njemačka. Obojica su doživjela debakle koji su ne samo njih osobno, nego i njihove narode, a i svijet u cijelosti, opteretili iskustvom za koje se sve do nedavno vjerovalo da pripada isključivo prošlosti. Rieber detaljno raspravlja što je sve Staljin bio... Jedino je Tito među njima čovjek „odozdo“, koji je 1941. godine u vlastitoj zemlji jedva kome poznat. Njegov liderski uspon ipak kumulira vrlo dugo iskustvo prve polovice 20. stoljeća da bi tek u razdoblju od 1941-1945. u povijesti naroda Jugoslavije postao lider bez presedana. U nepreglednoj literaturi o Titu obično se previđa da je on po svom habitusu Srednjoeuropejac, od najranijih dana, kada kao proletarizirani seljak „vandruje“ po raznim krajevima Habsburške Monarhije, bavi se raznim poslovima i nastoji osigurati svoj *take off*. Drugo, zarana je postao so-

cijaldemokrat. U južnoslavenskim zemljama Monarhije socijaldemokrati su redovito bili pristalice ovakva ili onakva proleterskog jugoslavizma itd. Neovisno o njegovoj kasnijoj boljševičkoj formaciji – Rieberova knjiga obiluje podacima koje se u aktualnim nacionalnim historiografijama obično previđa – on doista vodi narodnooslobodilački rat kao revolucionarni rat, ali uvijek imajući na umu da njegov uspjeh, pa i njegova osobna budućnost, ovise o što masovnijoj podršci među svim narodima Jugoslavije.

Otuda je bespredmetno pitati se je li imao političku ideologiju ili nije. Naravno da je imao, ali se trudio svesti je na slogane koji će biti što više mobilizacijski. Dakle, njegova se ideologija mogla različito recipirati. „Bratstvo i jedinstvo“, ključna parola, potječe najkasnije iz francuske revolucije 1789. „Nikad više povratka na staro“ svakome je moglo značiti ono na što su se svodile njegove osobne aspiracije. „Smrt fašizmu – sloboda narodu“ bilo je formulirano tako da nije podrazumijevalo smrt fašistima, koji su pod određenim uvjetima mogli biti abolirani pa i mobilizirani u Narodnooslobodilačku vojsku, a „sloboda narodu“ nije nužno predmnijevala slobodne, demokratske izbore itd. Drugim riječima, ideološko-politički narativ i, nadasve, njegove nijanse, koje su bile u vezi s promjenama situacija u ratu, kontekstima pa i promjenljivim ciljevima itd. u osnovi su ključ za razumijevanje Tita. Najveći je Titov uspjeh bio što je u godinama uoči rata uspio nominalno „boljševizirati“ Komunističku partiju Jugoslavije, a faktično je „titoizirati“ na način da bude sposobna inicirati masovni ustanak u ljeto 1941, koji je neovisno o svim amplitudama i kompromisima u konačnici, 1945. godine, omogućio komunistima preuzimanje vlasti i međunarodni legalitet. Njegov je problem bio u tome što je svoje ogromne kreativne potencijale determinirao ideologijom u koju je i sam počeo sumnjati, ali je se nikada, sve do smrti, nije odrekao.

Je li Tito bio imperijalist, kao što učestalo piše Rieber? Mislim da nije. Nacionalno pitanje je za njega bilo revolucionarno pitanje i, federalističkom logikom s komunističkim idejama-vodiljama morao je izlaziti u susret i Slovincima i Hrvatima i Srbima i Makedoncima itd., kao što je politikom prema Bugarima ili Albancima nastojao stvoriti uvjete da se u bližoj ili daljnjoj budućnosti stvori nešto što očito ne bi bilo samo Jugoslavija, ni samo Balkanska federacija, nego je zajedno s Dimitrovom, kao što piše Rieber, maštao o nečemu što bi povezalo „odozdo“ narode od Jadranskog i Crnog mora do Baltika. O tome, kao što saznajemo, nisu ni konzultirali Staljina. Dakle, sve je to bila utopija, koja se vraća na ovaj ili onaj način.

Alfred Rieber napisao je knjigu koja je dragocjena na različite načine, a ponajviše u zemljama njegova „Balkana“. Možemo joj samo poželjeti što više prijevoda na „lokalne“ jezike i što više produktivnih diskusija.

Drago Rokсандić

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI
55
BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo consists of the letters 'FF' in a stylized, bold font, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2023.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 55, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Marijan Premović (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d.

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*